

Vysokoškolské vzdělání a ochrana národnostních menšin v Jižním Tyrolsku

▪ Harald C. Scheu

Vysokoškolské vzdělání národnostních menšin představuje dodnes bílé místo v rámci menšinového výzkumu. V roce 2012 napsal Xabier Arzoz, profesor ústavního a správního práva na univerzitě v Bilbao,²⁶⁴ že žádnému problému jazykové politiky nebylo věnováno tak málo pozornosti, jako otázce vyššího vzdělání menšin. Podle Arzoza neexistovala jediná monografie, která by systematicky zkoumala význam vyššího vzdělání v menšinových jazycích pro reprodukci jazykových menšin. Dokonce i ve státech, které jsou oficiálně bilingvní nebo vícejazyčné, chybí systematické studie o bilingvním univerzitním vzdělávání.²⁶⁵

Jednu z výjimek představuje situace v Jižním Tyrolsku – v politické entitě, která se hlásí k rovnoprávnosti italského a německého jazyka.²⁶⁶ Zde se stala otázka vysokoškolského vzdělávání od 90. let

264 Universidad del País Vasco / Euskal Herriko Unibertsitatea.

265 ARZOZ, Xabier: Legal education in bilingual contexts: A conceptual, historical and comparative introduction, in: ARZOZ, Xabier (ed.): Bilingual higher education in legal context: Group Rights, State Policies and Globalisation, Leiden 2012, s. 3–34, 3–4.

266 Srov. čl. 1 písm. b) Dohody mezi italskou a rakouskou vládou ze dne 5. 9. 1946. Jelikož Dohoda byla podepsána tehdejšími italským ministrem zahraničních věcí Alcide de Gasperi a rakouským ministrem zahraničních věcí Karlem Gruberem, je v odborné literatuře někdy označována za Dohodu Gruber – de Gaspari. Vzhledem k tomu, že Dohoda byla podepsána v rámci Pařížské konference, je také používáno označení „Pařížská dohoda“. Autonomie podle

minulého století předmětem intenzivní politické i odborné diskuse. Tuto diskusi lze v určitém smyslu považovat za paradigmatickou, jelikož spojuje koncepci etnické segregace jako prostředku zachování odlišné menšinové identity na jedné straně a koncepci univerzity jako otevřené a multikulturní instituce na straně druhé.

V tomto příspěvku chceme stručně představit právní základ a současnou podobu univerzitního vzdělávání v Jižním Tyrolsku, přičemž budou zohledněna specifika jihotyrolského vysokoškolského vzdělání v širším kontextu jihotyrolského menšinového školství. Cílem je nastínit a zhodnotit jihotyrolský model řešení konfliktu mezi etnickou segregací a multikulturní univerzalitou.

9.1 Historické dědictví jazykové politiky v Jižním Tyrolsku

V Jižním Tyrolsku je systém základního a středního vzdělávání postaven na koncepci etnické, resp. jazykové segregace. Současný stav odráží negativní historické zkušenosti německé národnostní menšiny s politikou asimilace a italianizace, kterou v meziválečném období prováděla fašistická vláda Itálie.²⁶⁷ Opatření fašistů namířená proti používání německého jazyka před státními orgány a proti německému školství zanechala v kolektivním vědomí německé národnostní menšiny hluboké stopy.²⁶⁸ Poté, co italsko-rakouská dohoda ze dne 5. 9. 1946 (Dohoda Gruber – de Gaspari) stanovila ve prospěch německy mluvícího obyvatelstva v provinciích Bozen a Trento územní autonomii, zaměřila se politická reprezentace německé národnostní menšiny na zabránění vlivu italské kultury na proces vzdělávání německy mluvících žáků a postavila se proti jakémukoli směšování německého jazyka s jinými jazyky.²⁶⁹

Dohody je dnes provedena na základě Statutu o autonomii z roku 1972.

267 K důsledkům působení fašismu v Itálii viz podrobněji GRUBER, Alfons: *Südtirol unter dem Faschismus* (3. vydání), Bozen 1978.

268 K některým dopadům politiky italianizace v Jižním Tyrolsku viz SCHEU, Harald Christian: *Úprava dvojjazyčných topografických označení v Jižním Tyrolsku*, in: *Acta Universitatis Carolinae Iuridica*, Praha 4/2015, s. 125–134, 128–129.

269 BAUR, Siegfried: *Schulpolitik in Südtirol*, in: MARKO, Joseph. et al. (eds.): *Die Verfassung der Südtiroler Autonomie, Die Sonderrechtsordnung der Autonomen Provinz Bozen/Südtirol*, Baden-Baden 2005, s. 351–366, 351.

Výsledkem byl čl. 19 statutu o autonomii z roku 1972,²⁷⁰ který předpokládá systematickou segregaci podle příslušnosti ke konkrétní jazykové skupině. Správa italských škol v Jižním Tyrolsku je v rukou úředníka jmenovaného italským ministerstvem školství po slyšení jihotyrolské zemské vlády. Za správu německých škol odpovídá úředník jmenovaný jihotyrolskou zemskou vládou po slyšení italského ministerstva školství.²⁷¹ V důsledku této dichotomie zde vznikly německé školy, ve kterých veškerá výuka probíhá v němčině, a italské školy, ve kterých veškerá výuka probíhá v italštině. Výuku zajišťují učitelé, pro které je příslušný jazyk rodným jazykem. Výuka druhého jazyka, tj. italštiny, v německých školách a němčiny v italských školách, je sice povinná, ale v rámci speciálního předmětu. V praxi tedy italští žáci studují němčinu jako cizí jazyk, obdobně jako němečtí žáci italštinu.²⁷²

Základní filozofii etnické segregace vyjádřil zřejmě nejlépe Anton Zelger,²⁷³ když pronesl větu: „Čím lépe se od sebe oddělujeme, tím lépe si rozumíme“.²⁷⁴ Ze strany německé menšiny jsou jakékoli pokusy o změkčení rigidní jazykové segregace dodnes vnímány jako velmi problematické. V současné době směřuje boj o kulturní identitu německé národnostní menšiny např. proti koncepci tzv. *imerze*, která se do Evropy dostala z Kanady a je praktikována v řadě škol např. ve Finsku nebo v Německu. Jejím charakteristickým znakem *imerze* je totiž používání druhého jazyka v různých výukových situacích.²⁷⁵ Ta-

270 Viz dekret prezidenta republiky ze dne 31. 8. 1972, č. 670 o schválení textu ústavního zákona, který ustavil zvláštní statut pro Trentino-Jižní Tyrolsko.

271 Srov. čl. 10 odst. 4 a 5 statutu o autonomii.

272 K řešení složité otázky, kdo přísluší k italské či německé národnostní menšině v Jižním Tyrolsku viz podrobněji SCHEU, Harald Christian: *Používání menšinových jazyků ve styku se správními orgány a soudy v Jižním Tyrolsku*, in: *Acta Universitatis Carolinae Iuridica*, Praha 4/2015, s. 87–97, 95–96.

273 V období od roku 1969 do roku 1989 zastával Anton Zelger v zemské vládě funkci ministra (Landesrat) pro německojazyčné vzdělání a kulturu. Logice systému odpovídá, že členem zemské vlády je také ministr pro vzdělávání v italském jazyce a italskou kulturu. V současné zemské vládě (stav v červenci 2017) zastávají zmíněné funkce Christian Tommasini z italské jazykové skupiny a Philipp Achammer z německé jazykové skupiny.

274 „Je besser wir trennen, desto besser verstehen wir uns“. Citováno podle WOELK, Jens: *Forschung und Lehre in Südtirol*, in: MARKO: *Die Verfassung, Die Sonderrechtsordnung*, s. 435–448, 437.

275 Ke koncepci *imerze* viz podrobněji ANDRÁŠOVÁ, Hana: *Mnohojazyčnost v podmínkách českého školství se zřetelem na výuku němčiny a angličtiny*, Brno 2012, s. 17–19.

kové prolomení segregace je však vnímáno jako potenciální ohrožení kulturní a etnické identity Jižního Tyrolska.²⁷⁶

Model etnicky segregovaného školství jistě není v souladu s poznatky a metodami moderní jazykové výchovy. Velký interkulturní potenciál Jižního Tyrolska není v rámci současného systému vzdělávání zdaleka vyčerpán. V minulých letech byly nicméně zavedeny různé inovativní projekty na vylepšení znalosti druhého jazyka v jihotyrolských školách. Zemský zákon č. 5 ze dne 16. 7. 2008 poskytuje jednotlivým školám určitý prostor pro řešení vlastní metodologie, která ovšem musí být slučitelná s výše citovaným ustanovením čl. 19 statutu o autonomii.²⁷⁷

9.2 Situace vysokoškolského vzdělání v Jižním Tyrolsku

Vzhledem k tomu, že koncepce etnické segregace prostupuje celým systémem školského vzdělávání v Jižním Tyrolsku, bylo složité získat podporu pro myšlenku univerzalisticky pojaté univerzity v hlavním městě Bozen. Nelze ovšem opomenout ani jiné faktory. Jižní Tyrolsko je převážně hornatá a agrární oblast, v níž pouze 5 % obyvatelstva dosahuje vysokoškolského vzdělání. Jihotyrolská města, která byla do roku 1919 součástí jednotného Tyrolska, nebyla za období monarchie centry regionální správy či vzdělávání. Do doby anexe oblasti ze strany Itálie vnímala jižní část Tyrolska jako hlavní město a centrum vzdělávání Innsbruck a jeho univerzitu.²⁷⁸

Ještě v první polovině 90. let minulého století bylo vysokoškolské vzdělání jihotyrolských studentů zajištěno výlučně mimo autonomní provincii Bozen. V roce 1993/1994 bylo na vysokých školách zapsáno celkem 10 524 jihotyrolských studentů, z toho 5 430 na italských univerzitách a 5 094 na zahraničních univerzitách. Mezi italskými univerzitami dominovala univerzita v Trentu (2 060 zapsaných studentů), mezi zahraničními pak univerzita v Innsbrucku (3 544 zapsaných studentů z Jižního Tyrolska).²⁷⁹ Podle Jense Woelka, který působil řadu

let na Evropské akademii v Bozenu a od roku 2010 učí na univerzitě v Trentu, je univerzita v Innsbrucku²⁸⁰ německy mluvícími obyvateli Jižního Tyrolska stále vnímána jako „zemská univerzita“ (Landesuniversität). Naproti tomu univerzita v Trentu, založená až v roce 1962, je sice poměrně mladou univerzitou, ale má reputaci jedné z nejlepších vysokých škol v Itálii.²⁸¹

9.3 Vývoj po druhé světové válce

Do výše uvedené statistiky se promítá tradiční soupeření Itálie a Rakouska o vliv na vysokoškolské vzdělání jihotyrolských studentů. Z rakouské perspektivy jde o oblast, ve které může mateřský stát (kin-state)²⁸² velmi aktivně podporovat příbuznou menšinu v zahraničí. Možnost studia jihotyrolských studentů na rakouských univerzitách jistě mohla dotčeným zájemcům zajistit kvalitní vysokoškolské vzdělání. Na druhé straně však mohla vstřícnost mateřské země oddalovat vlastní řešení univerzitního vzdělávání v samotném Jižním Tyrolsku.

Politická situace nebyla ani po konci fašistického režimu v Itálii příliš nakloněna vzniku jihotyrolské univerzity. Podle čl. 3 písmena b) Dohody Gruber – De Gaspari z roku 1946 se italská vláda zavázala k uzavření bilaterální dohody o vzájemném uznávání vysokoškolských diplomů. Realizace tohoto závazku však narazila na významné překážky. Až v roce 1950 bylo upraveno uznávání zahraničních vysokoškolských diplomů, ovšem pouze ve prospěch těch obyvatel Jižního Tyrolska, kteří v období fašismu optovali pro Německo a po druhé světové válce vrátili se vrátili do svého domova.²⁸³ Uznávány byly navíc pouze diplomy v oblastech medicíny, techniky a přírodních věd.

280 Univerzita v Innsbrucku byla založena v roce 1669.

281 WOELK, Forschung und Lehre, s. 438.

282 Obecně k roli mateřských států v oblasti ochrany národnostních menšin viz SCHEU, Harald Christian: Postavení „mateřské země“ a příbuzné menšiny z hlediska mezinárodní ochrany lidských práv, in: Acta Universitatis Carolinae Iuridica, Praha 4/2015, s. 169–182.

283 Podle italsko-německé dohody o přesídlení jihotyrolského obyvatelstva, která byla uzavřena v červnu 1939, se měly osoby optující pro německé občanství přestěhovat do Německa. Příslušníci německé menšiny, kteří se rozhodli zůstat v Jižním Tyrolsku, už neměli mít nárok na ochranu vlastní kultury a vlastního jazyka. Obyvatelé Jižního Tyrolska se měli rozhodnout do 31. 12. 1939. Během této lhůty si podle oficiálních statistik přes 166 000 příslušníků německé menšiny zvolilo německé občanství, 63 000 jich zůstalo.

276 STEININGER, Rolf: Südtirol im 20. Jahrhundert, Vom Leben und Überleben einer Minderheit (3. vydání), Innsbruck 2004.

277 Podrobněji MERANER, Rudolf: Südtirol – Paradies zum Sprachenlernen? Erziehung und Unterricht, Wien 1-2/2011, s. 162–171.

278 WOELK: Forschung und Lehre, s. 436.

279 Tamtéž, s. 437–438.

V ostatních případech předpokládala italská úprava složitou, zdlouhavou a nákladnou proceduru nostrifikace, za níž odpovídaly italské univerzity mimo Jižní Tyrolsko.²⁸⁴

Poměrně velký rozruch vyvolal vznik letní školy v Brixenu, kterou od roku 1952 pravidelně konala univerzita v Padově. Tyto kurzy navštěvovali převážně studenti z jiných oblastí Itálie. Zatímco vedení univerzity v Padově koncipovalo letní školu ve znamení intelektuální dominance italské kultury, jihotyrolská politická elita hovořila o novém způsobu kolonizace. Političtí zástupci německy mluvící menšiny proto demonstrativně bojkotovali všechny reprezentativní akce související s touto letní školou.²⁸⁵

Jihotyrolské politické vedení podporované Rakouskem dále vyjednávalo s italskou vládou o uznávání rakouských vysokoškolských diplomů. V roce 1956 bylo vzájemné uznávání diplomů rozšířeno na filozofii, psychologii, historii a filologii. Problematické však zůstalo zejména vzdělávání učitelů středních škol. Když jihotyrolský parlament přijal úpravu o poskytování zvláštních stipendií pro jihotyrolské studenty studující v německy mluvících zemích, bylo toto řešení vetováno italskou vládou. Samotné uznávání rakouských diplomů nebylo ze strany italských univerzit vnímáno příliš pozitivně. V roce 1956 rektor univerzity v Miláně Giuseppe De Francesco během debaty v italském parlamentu tvrdil, že sice lze uznat diplomy univerzity ve Vídni, ale že diplomy získané na univerzitě v Innsbrucku nemohou mít stejnou cenu jako diplomy italských univerzit.²⁸⁶

V této situaci začala neofašistická strana přemýšlet o založení jihotyrolské univerzity, která by vyvážila velký vliv univerzity v Innsbrucku, jež byla ze strany některých italských politiků označována za centrum tyrolského iredentismu.²⁸⁷ Není divu, že za těchto okolností se zástupci německé jazykové skupiny postavili jednoznačně proti myšlence jihotyrolské univerzity, jelikož předpokládali, že by chystaná univerzita byla koncipována jako pobočka jiné italské univerzity a sloužila by tak zájmům italské jazykové skupiny. V roce 1972 přijalo

politické vedení Jižního Tyrolska jednoznačné rozhodnutí, že v Jižním Tyrolsku nesmí vzniknout žádná univerzita. Projekt univerzity byl označován za trojského koně a za předmostí italianizace. Německy mluvící politici se obávali příchodu velkého počtu studentů z jiných italských provincií do Bozenu.²⁸⁸

9.4 Založení univerzity v Bozenu

Po velmi dramatickém vývoji v 60. letech minulého století se situace v Jižním Tyrolsku postupně stabilizovala na základě nového statutu o autonomii z roku 1972. Na nový statut navázaly desítky legislativních opatření týkajících se zejména dvojjazyčnosti v různých oblastech veřejného života.²⁸⁹ Dekret prezidenta republiky č. 574 z roku 1988 jako jeden z hlavních prováděcích předpisů stanovil zrovnoprávnění němčiny a italštiny pro oblasti veřejné správy a soudnictví. Vzhledem ke složení obyvatelstva²⁹⁰ se němčina v praxi opět stala dominantním jazykem pro Jižní Tyrolsko. Úspěšná realizace statutu o autonomii se promítla také do bilaterálních vztahů mezi Itálií a Rakouskem, když v roce 1992 Rakousko oficiálně notifikovalo italské straně, že považuje spor o provedení Pařížské dohody z roku 1946 za ukončený.

Změna politické situace představovala jeden z podnětů pro obnovení diskuse o zřízení univerzity pro Jižní Tyrolsko. Dalším důležitým faktorem byly nové přístupy k organizaci vysokoškolského vzdělání po roce 1990. V řadě evropských států byly univerzity vybaveny větší mírou autonomie a organizace studia byla decentralizována.²⁹¹ Italský parlament navíc přijal zákon č. 341/1990, který jako předpoklad pro učitele mateřských škol a základních škol požadoval ukončení minimálně čtyřletého vysokoškolského vzdělání (tzv. legge Ruberti). Obdobně jako jiné italské regiony se také Jižní Tyrolsko muselo s tímto požadavkem vyrovnat.²⁹²

288 WOELK: Forschung und Lehre, s. 439.

289 BAUR: Schulpolitik, s. 358.

290 Podle sčítání lidu z roku 2011 tvoří příslušníci německé jazykové skupiny téměř 70 %, příslušníci italské jazykové skupiny přes 25 % obyvatelstva. K ladinské jazykové skupině se hlásilo 4,5 %.

291 Viz např. přijetí nového rakouského zákona o organizaci univerzit (Universitätsorganisationsgesetz) v roce 1993.

292 EBERHÖFER, Andrea: Die Entwicklung der in Südtirol eingesetzten Schulbücher von 1919 bis in die 1960er Jahre, Inhaltliche Transformationsprozesse

284 PETERLINI, Hans-Peter: Das trojanische Pferd, Wurzeln der Universitätsfeindlichkeit in Südtirol, in: PETERLINI, Hans-Peter (ed.): Universitas est. Essays und Dokumente zur Bildungsgeschichte in Tirol/Südtirol, Bozen 2008, s. 162–188, 168–169.

285 Tamtéž, s. 173.

286 Tamtéž, s. 179.

287 Tamtéž, s. 179–181.